

▣ XV AIEJI ▣ **WORLD CONGRESS** ★ **CONGRÈS MONDIAL**

▣ III ESTATAL ▣ **CONGRÉS DE L'EDUCADOR SOCIAL** ★ **CONGRESO DEL EDUCADOR SOCIAL**

BARCELONA - 6-9 JUNY 2001

TAULA RODONA A2. MÉS ENLLÀ DEL PRINCIPIALISME: L'ÈTICA DE LES VIRTUTS COM A FONAMENT

Dr. Francesc Torralba
Universitat Ramon Llull (Catalunya)

AMB EL SUPORT DE:

**Diputació
Barcelona**
xarxa de municipis

*Barcelona,
la ciutat de les persones*
Ajuntament de Barcelona

Socrates

AMB EL PATROCINI DE:

RESUM

L'objectiu d'aquesta comunicació és desenvolupar d'una manera provisional el model teòric de l'ètica de les virtuts com un possible model de fonamentació. Al llarg del text, s'analitza l'arrel de l'experiència ètica, les diverses teories de fonamentació i s'explora la genealogia de l'ètica de les virtuts i les seves diverses manifestacions en el món contemporani. Igualment es planteja un diàleg entre el principalisme moral i la teoria de les virtuts tot posant de manifest la insuficiència del principalisme per afrontar d'una manera òptima els problemes que genera la professió en l'àmbit socioeducatiu.

1. REPENSAR L'EXPERIÈNCIA ÈTICA

No resulta gens fàcil descriure, en poc espai, els elements que integren i, a la vegada, fan possible això que anomenem *l'experiència ètica*. L'ésser humà és un animal capaç d'experiències múltiples i de diferent naturalesa. La pluridimensionalitat inherent a l'ésser humà el converteix una entitat capaç d'experiències diferents¹. No tan sols és capaç de vivències, és a dir, de viure cap endins, sinó que és un animal radicalment obert a la realitat forània i d'aquesta integra elements i materials. L'experiència ètica té de fet dues cares: una dimensió exterior i una dimensió interior, o dit en altres termes, inclou l'exteriorització o obertura a l'altre, però també inclou la interiorització o obertura cap a un mateix.

Una de les experiències matriu de la vida humana és l'experiència ètica. Gràcies a aquesta experiència, pot definir-se l'ésser humà com un subjecte moral, capaç de tenir consciència dels seus drets i dels seus deures. L'experiència ètica que admet, com és obvi, diferents formes, manifestacions i intensitats, és una experiència que embolcalla la vida de la persona, no tan sols en l'àmbit estrictament privat, sinó també en l'àmbit públic i, especialment, en l'exercici de la seva professió. Des d'aquest punt de vista, és essencial posar de manifest el vincle que existeix entre l'exercici de la professió i l'experiència ètica. Quan l'ésser humà exerceix la seva professió no deixa de ser subjecte moral, sinó més aviat el contrari, atès que es troba davant de situacions i contextos que l'obliguen a prendre decisions, a optar per determinades vies. En altres paraules, en la vida professional l'experiència ètica no és accidental, sinó que li és inherent.

El desenvolupament d'una professió en el món no és una activitat merament mecànica i privada de subjectivitat, sinó més aviat al contrari. Com diu Emanuel Mounier, la professió pot ser un lloc d'encarnació de la pròpia vocació, una activitat mitjançant la qual hom expressa el que és, és a dir, la seva subjectivitat. Encara que, evidentment, hi ha molts tipus de professió i algunes d'aquestes són molt mecàniques i despersonalitzadores, el fet és que les professions que es relacionen directament o indirectament amb la

---

¹ He tractat aquesta qüestió a *Antropología del cuidar*, Mapfre-Institut Borja de Bioètica, Madrid, 1998.

intervenció social demanen un fort compromís personal i una alta dosi d'implicació subjectiva en els processos que hi tenen lloc. Aquí ens proposem, precisament, analitzar el fonament de l'ètica d'aquestes professions, de les que es relacionen directament amb els serveis socials.

La professió és una activitat que es relaciona directament amb l'experiència ètica. Com a professional, l'ésser humà es pregunta si fa prou bé la seva funció, si aconsegueix els seus deures o bé si és virtuós en la seva pràctica professional. De fet, tots sabem que la professió pot ser exercida de maneres molt diferents i sabem detectar quan un professional exerceix adequadament la seva professió i quan no està a l'alçada dels seus compromisos adquirits. Els criteris per valorar la bona praxi professional no poden legitimar-se exclusivament des de la faceta tècnica, sinó que han d'incloure una anàlisi dels hàbits, les actituds i el tarannà del professional en qüestió. Ser bon professional, en el sentit més exhaustiu del terme, vol dir ser competent, és a dir, conèixer a fons la pròpia professió, però igualment saber fer bé les coses, la qual cosa implica un cert tarannà personal.

No resulta gens fàcil determinar uns criteris ètics universals per discernir l'excel·lència d'un professional. Encara que cadascú de nosaltres té els seus propis barems i criteris per discernir la bona praxi de la mala praxi, el fet és que ens adonem que no tots coincidim a l'hora de determinar les virtuts, els hàbits, els principis i les característiques que hauria de tenir el professional ideal. No partim d'un mateix camp de fonamentació i els referents no són exactament compartits de la mateixa manera per tots. Això ens obliga a una tasca de diàleg i de comprensió mútua, i també a un esforç per determinar quins caràcters o quins hàbits seria necessari no perdre de referència en l'òptima pràctica de la professió.

En aquest debat ens hi juguem bona part de la imatge pública de la professió i, de retruc, de la seva competitivitat en el si del món laboral. L'excel·lència professional és difícil d'adquirir, requereix esforç i treball continuat, però és essencial per poder subsistir en la societat de la competitivitat. El fet d'introduir uns elements ètics compartits i uns determinats paràmetres acceptats pel conjunt de la professió és un bon símptoma de qualitat i un primer pas per situar en un bon nivell la pròpia professió i també el seu reconeixement social, polític i institucional.

L'experiència ètica en el camp de la professió es relaciona, fonamentalment, amb tres idees: la idea del deure, la idea del bé i la idea del sentit. Desenvolupar una professió és, d'entrada, adquirir uns deures i portar-los a terme mitjançant la intervenció en un determinat àmbit de la societat. És, en segon lloc, tractar de fer un bé a un destinatari i, de retruc, a un conjunt social i, en tercer lloc, és construir pràcticament un sentit amb la pròpia activitat, amb la pròpia vida. Treballem per alguna raó, per aconseguir un determinat objectiu, encara que no tots coincidim en la raó o el motiu del nostre treball. Hi ha vegades que la professió té un sentit intrínsec, és a dir, per ella mateixa té valor. D'altres vegades la professió té un sentit extrínsec,

és a dir, se li atribueix valor perquè gràcies a aquesta hom assoleix determinats objectius aliens a la professió, però que no podria assolir sense aquesta. L'experiència de la professió, com l'experiència ètica, es relaciona, en qualsevol cas, amb aquests tres conceptes: el deure, el bé i el sentit.

El discurs ètic es construeix a partir de l'experiència ètica que és pròpia de tot ésser humà. També l'ètica de les professions ha de partir, segons el nostre criteri, de la mateixa experiència ètica de la persona i de l'anàlisi fenomenològica dels elements que la integren. L'experiència ètica es pot caracteritzar, de bell antuvi, com una experiència del deure, és a dir, de l'obligació que sentim a realitzar determinats fins, determinats objectius, determinades funcions en el conjunt de la societat. Ser professional, del ram que sigui, significa assumir uns determinats deures. L'experiència ètica es refereix directament a l'experiència del deure. I Kant ho va expressar teòricament d'una manera insuperable en la seva *Crítica de la raó pràctica* (1788). L'experiència ètica aflora quan m'adono que tinc uns deures i que em sento cridat a aconseguir-los. Sense deure, sense sentit intern del deure difícilment pot parlar-se d'experiència ètica. En les ètiques denominades deontològiques o del deure, l'experiència del deure és el punt de partida de l'ètica i del discurs moral.

L'experiència ètica es relaciona intrínsecament amb la recerca del bé, és a dir, de la vida bona, bella, harmònica i unitària. Com va posar de manifest Aristòtil en la seva famosa *Ètica a Nicòmac*, l'ètica es relaciona amb el bé i el bé es relaciona amb la felicitat. Tot ésser humà, per naturalesa, desitja ser feliç, però no tota forma de vida ens condueix a la felicitat. La reflexió sobre la felicitat que és l'assoliment interior d'una vida bona, bella i unitària, és precisament el camp d'exploració de l'ètica. La tensió vers la felicitat, vers la plenitud converteix l'ésser humà en un animal ètic que és capaç d'autoregular-se, és a dir, de posar-se un conjunt de normes i regles per assolir la felicitat desitjada. En les ètiques eudaimòniques o de la felicitat es posa molt l'accent en la relació entre experiència ètica i felicitat.

Finalment, l'experiència ètica és una experiència de sentit. L'ésser humà, com V. Frankl ha posat de manifest en diferents llocs de la seva obra, és un animal que té voluntat de sentit (*Wille zum Sinn*), és a dir, que té necessitat de donar sentit a la seva vida, a la seva activitat. La recerca del sentit és essencial en la vida humana i difícilment hi pot haver plenitud si hom no té la percepció que la seva vida o la seva professió té sentit. L'ètica, per a L. Wittgenstein, es relaciona directament amb la idea de sentit (*Sinn*). Segons la seva famosa *Conferència sobre ètica*, l'ètica tracta d'allò que realment té valor, d'allò que realment té importància en la vida de l'home, o per ser més primmirat, d'allò que fa que la vida mereixi ser viscuda perquè li'n dona sentit. Quan hom es pregunta pel sentit de la seva vida, quan hom es pregunta pel sentit de la seva professió, està posant de manifest la seva experiència ètica.

Per tot plegat, es pot dir que a partir de l'anàlisi fenomenològica, l'experiència ètica inclou tres elements essencials: el bé, el deure i el sentit. També l'experiència professional es relaciona amb aquestes tres idees, perquè quan treballem sentim que tenim uns deures, busquem un bé mitjançant aquella activitat i creiem que allò que fem té un sentit i que val la pena l'esforç que suposa fer-la.

2. LA DESFETA DEL PRINCIPIALISME

En la recerca d'uns criteris per fonamentar l'ètica de les professions hi ha, com és evident, diferents models teòrics. No és la nostra finalitat, en aquesta breu comunicació, portar a terme una anàlisi exhaustiva de cadascun d'aquests models teòrics, tasca d'una gran complexitat que demanaria l'elaboració de tot un volum. Tampoc no podem entrar a discernir les diferents manifestacions que hi ha dins de cada model teòric, però sí que volem indicar la crisi d'un model teòric que ha tingut gran ressò com és el principialisme i mostrar les virtuts d'un altre model teòric que, en el nostre context cultural és força desconegut, però que està adquirint molta presència en el conjunt d'Europa i dels Estats Units. Proposem mostrar la coherència i el valor que pot tenir el model teòric de l'ètica de les virtuts en la construcció d'una ètica professional en el camp socioeducatiu.

Abans, però, d'arribar aquí, hem de mostrar la crisi del principialisme com a model teòric en el camp de l'ètica aplicada i especialment de l'ètica professional. El principialisme ha estat i segueix essent encara en alguns contextos un dels models teòrics que ha fet més fortuna en les últimes dècades. Té com a màxims representants Tom Beauchamp i James Childress, autors del llibre *Principles of Biomedical Ethics*, publicat durant l'any 1979. Des del principialisme, el punt de partida de l'ètica aplicada és un conjunt de principis que admeten diverses interpretacions. Els principis ètics es converteixen en el pal de paller de tota la reflexió ètica consegüent, d'aquí el nom de principialisme.

El principialisme ha estat omnipresent en la fonamentació de les ètiques aplicades fins al present. D'aquí que, com diu G. Durand, s'identifiqui freqüentment el principialisme amb el corrent canònic. Els quatre principis de la bioètica fonamental i clínica: el principi de no-maleficència, el de beneficència, el d'autonomia i el de justícia han servit per donar consistència a l'edifici d'altres ètiques aplicades alienes al món de les ciències de la salut.

Amb tot, però, el principialisme ha deixat oberts alguns problemes de difícil solució amb la mera utilització dels principis. En molts casos particulars, la solució al problema demana la contraposició entre el principi d'autonomia i el de beneficència o bé entre el principi de justícia i el de no-maleficència. Molts dels crítics del principialisme han posat de manifest que els principis, per si sols, no són suficients per assolir una bona praxi professional i una bona resolució dels problemes.

Igualment, hi ha diferents maneres de jerarquitzar i d'ordenar els principis i en aquest punt també hi ha un cert enfrontament entre diferents principialismes. En la presentació del principialisme, molt sovint el principi d'autonomia s'ha convertit en el *primus inter pares* dels principis. Aquest fet es detecta especialment en l'obra de Tristram Engelhardt *The Foundations of Bioethics*, un clàssic en matèria de bioètica. Hi ha, en aquest sentit, dos corrents molt visibles dins del principialisme, un primer grup que situa en la punta de la piràmide dels principis el d'autonomia, mentre que hi ha un segon grup que atorga un valor prioritari al principi de no-maleficència. No hi ha, a més, raons últimes per justificar una única piràmide de principis, sinó que en això hi tenen a veure, especialment, les creences pròpies i el conjunt d'idees que hi ha en el rerefons del bioeticista en qüestió.

El principialisme es tracta, com diu Hubert Doucet, d'una pragmàtica ètica. Els principis fan el paper de justificació i de referència ètica. Molt sovint s'apliquen d'una manera mecànica i automàtica, alguns fins i tot diuen, mecanicista. La nostra posició davant del principialisme és ambivalent. D'una banda, reconeixem el valor que tenen els quatre principis per orientar la pràctica professional i per aproximar-se a la resolució de problemes pràctics, però considerem que l'assoliment de l'excel·lència ètica demana, a més a més de l'acompliment de determinats principis, la pràctica de certes virtuts. Els principis tenen un paper fonamental en la precisió d'uns mínims morals compartibles per tots els professionals i serveixen per legitimar determinades accions d'una manera coherent, però es mostren incapaços de resoldre tots i cadascun dels problemes que planteja la casuística. No som, doncs, contraris a una ètica construïda sobre principis, però sí contraris a una ètica construïda *només* sobre principis.

Més enllà del monopoli que el principialisme ha tingut i segueix tenint en alguns contextos intel·lectuals, cal recuperar altres fonamentacions que se situen en tradicions diferents. Entre aquests altres corrents de fonamentació alternativa, que no vol dir, necessàriament, oposada a l'anterior poden enumerar-se les tendències següents: l'ètica de les virtuts, l'ètica feminista, el corrent casuístic, l'ètica narrativa, les ètiques de la responsabilitat i l'ètica del diàleg. Sense entrar a considerar, tal com s'ha dit abans, cadascuna d'aquestes aportacions, val la pena considerar els trets més importants de cadascuna d'aquestes, a fi de destacar l'ètica de les virtuts que considerem que, en diàleg amb les altres, pot ser un referent en l'ètica de la professió en el camp socioeducatiu. En efecte, cada un d'aquests models teòrics aporta aspectes realment positius que cal reprendre i considerar, però no s'han de prendre d'una manera excloent.

El model teòric de les virtuts que està adquirint un gran relleu en el panorama de l'ètica anglosaxona i nord-americana no nega, ni de bon tros, l'ètica narrativa ni l'ètica dialògica, però posa l'èmfasi en el valor que tenen les virtuts en el si de la pràctica professional. Des del nostre punt de vista, se'ns fa impossible imaginar l'òptim exercici de la professió en el si del món socioeducatiu sense l'articulació de determinats hàbits socials o virtuts

públiques. La tasca d'educar, d'assistir, de tenir cura de l'altre, d'ajudar-lo a ser autònom són pràctiques que requereixen una obertura a l'altre i la pràctica de determinades virtuts que, ara i aquí, no podem descriure ni detallar, però que van relacionades amb la prudència, la justícia, la paciència i la humilitat.

2.1. L'Ètica Feminista

El model teòric del corrent feminista s'ha desenvolupat d'una manera particular en l'ètica de les professions. En aquesta línia de reflexió, Susan Sherwin analitza l'estructura del poder masculí, l'explotació de la dona entesa com a grup, per exemple, en les noves formes de tecnologia de procreació, en la psiquiatria i en la medicalització del cos femení.

La filòsofa de l'educació Nel Noddings ha formulat una ètica de la preocupació de l'altre que ha estat rebuda a bastament en el món infermer sota el nom d'ètica del *caring*, no solament com una ètica pròpia de la professió infermera, sinó també com una ètica per a qualsevol professió del món social². A Itàlia, el moviment feminista ha contribuït a depassar el dualisme cos-ànima per adoptar l'esquema cos-subjecte, i també a descobrir una relació harmònica dels éssers humans amb la natura.

2.2. El Corrent Casuístic

El model teòric casuístic s'oposa al principalisme i des d'aquest es tracta de cercar un discurs que tingui en compte l'experiència viscuda pel destinatari, les condicions individuals de la persona, les circumstàncies particulars que viu, sense tancar l'ètica en cap sistema o principi absolut. Juntament amb altres, Albert R. Jonsen i Stephan Toulmin critiquen la insensibilitat de les ètiques de la professió davant de les situacions concretes on l'estudi del cas hi fa un paper important.

El punt de partença d'aquest model no són els principis teòrics o abstractes, sinó el cas individual i a partir de l'anàlisi del cas i de la seva circumstància es tracta de trobar una solució global. Cada cas requereix una atenció individual i no valen solucions globals per a casos individuals. Des del corrent casuístic es rebutgen solucions de caràcter maximalista que no comptin amb la riquesa de cada cas particular.

2.3. L'Ètica Narrativa

L'ètica narrativa es fonamenta en un important corrent d'ètica contemporània que és l'hermenèutica. Es tracta de construir un discurs que tingui com a

---

² He desenvolupat la qüestió de l'ètica del cuidar a: "Lo ineludiblemente humano. Hacia una fundamentación de la ética del cuidar", *Labora Hospitalaria* 253, 1999. Vegeu també N. NODDINGS, *Caring. A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California, 1984.

fonament, d'una banda, la mera informació científica, les dades objectives i, d'altra banda, la història de la persona, les seves emocions, els seus desitjos, la seva memòria, les seves expectatives. Segons aquesta postura, tota decisió ha de considerar els elements objectius i subjectius de la persona; només a la llum d'aquests elements pot fer-se una opció seriosa i responsable.

En aquest model d'ètica, el coneixement de la biografia de la persona és bàsic a l'hora de prendre decisions i optar per una via o altra. Una mateixa situació objectiva, però diversos itineraris biogràfics obligaran a prendre decisions en sentits diferents. És una manera de respectar la unitat de cada persona i la seva circumstància vital. A diferència de l'ètica principialista que no considera la vida dels subjectes, en el model narratiu, l'ètica es construeix en diàleg amb els afectats i considerant seriosament la seva manera d'entendre la vida i les seves preferències personals. S'inspira en la filosofia narrativa de P. Ricoeur entre d'altres.

2.4. L'Ètica de la Responsabilitat

Encara cal considerar un altre corrent de fonamentació en les ètiques de la professió que gira al voltant de la idea de responsabilitat. En aquesta línia discursiva s'accentua el valor de la responsabilitat per sobre del de la llibertat, és a dir, el deure que té l'ésser humà davant dels altres, davant de la natura o davant de les generacions futures. Cal reivindicar com a text significatiu d'aquest corrent, l'obra de Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung* (1977)³.

En la filosofia moral de Jonas, la responsabilitat és entesa com un deure, en el sentit kantian del terme. Ser responsable de l'altre és vetllar per ell, és a dir, tenir cura de la seva persona i tractar de pal·liar la seva vulnerabilitat. No es tracta d'un sentiment o d'un consens, sinó d'un deure que m'obliga a atendre l'altre i a respondre de les seves necessitats. És un deure que està més enllà de tot consens i que em converteix en animal ètic. En el camp de la bioètica, l'ètica de la tecnologia i l'ecoètica, aquest model teòric ha tingut i segueix tenint molt de ressò.

2.5. L'Ètica del Diàleg

El model teòric que ha fet més fortuna en l'àmbit de les ètiques professionals com a model de fonamentació és el que es basa en la teoria del consens o de la comunitat ideal de diàleg. Segons aquest model teòric, expressat en les obres de J. Habermas⁴ i K. O. Apel, la construcció de l'ètica en el si de la vida pública requereix la pràctica d'un autèntic diàleg i perquè això sigui possible és necessari vetllar per les condicions ideals d'aquest diàleg obert a la veritat, més enllà de l'ús instrumental de la racionalitat.

³ Hi ha una traducció castellana: *El principio de responsabilidad*. Barcelona: Herder, 1995.

⁴ Cf. J. HABERMAS. *Teoría de la acción comunicativa I-II*. Madrid: Taurus, 1988.

En el camp de les ètiques professionals, aquest model ètic es tradueix en una decidida pràctica del diàleg, en una anàlisi dels mecanismes de decisió i de presa de responsabilitats. Ha inspirat bona part de la *praxi* decisòria en el si dels comitès d'ètica assistencial i també en el marc de les comunitats educatives.

3. GENEALOGIA DE L'ÈTICA DE LES VIRTUTS⁵

Encara que l'ètica de les virtuts és molt antiga en la història de la filosofia occidental i s'ha de situar ja en el món grec, especialment en l'obra d'Aristòtil, en el marc contemporani aquest corrent moral apareix com una reacció, o més ben dit, com una resposta crítica a la preponderància de l'ètica dels principis i de l'ètica deontològica, és a dir, fonamentada unilateralment en l'experiència del deure.

L'ètica de les virtuts busca una fonamentació més enllà del deure i dels principis, s'arrela en l'experiència de la persona com a subjecte moral que és. Hi ha una antropologia latent en l'ètica de les virtuts on l'ésser humà és descrit com una entitat que cerca vocacionalment la felicitat, el bé. Es parteix de la tesi que hi ha una estructura motivacional en la persona que la fa actuar moguda per determinades raons⁶.

En aquesta línia ètica, la virtut es comprèn com una qualitat moral i es vincula històricament a l'ètica de les virtuts d'Aristòtil. Segons Aristòtil, la virtut és una disposició vers un determinat objectiu, és a dir, un hàbit o qualitat estable de l'ànima racional que la porta a obrar seguint determinats objectius per assolir la felicitat i l'excel·lència. La virtut perfecciona la persona, és a dir, la fa més plena i de retruc perfecciona el cos social. En practicar les virtuts, l'ésser humà assoleix unes cotes d'excel·lència humana que no podria assolir sense aquesta pràctica.

3.1. El Rerefons Històric

De fet, és impossible comprendre la teoria moderna de la virtut sense comprendre quelcom de la història de l'ètica. Els grecs de l'antiguitat (principalment Sòcrates, Plató i Aristòtil) van fer tres tipus d'aportacions. En primer lloc, es van centrar en les virtuts (trets del caràcter) com a matèria ètica. Per exemple, en la *República*, Plató descriu les virtuts que fomenten la democràcia, l'oligarquia, la tirania i la meritocràcia. En segon lloc, van analitzar les virtuts específiques com les virtuts cardinals (majors) i entre aquestes hi van situar les següents: el valor, la temperança, la saviesa i la justícia. En tercer lloc, van classificar els tipus de caràcter. Així, per exemple,

⁵ Sobre aquesta tema, vegeu: A. COMTE-SPONVILLE, *Petit traité des grandes vertus*, PUF, París, 1995.

⁶ Sobre aquesta qüestió, vegeu R. CRISP, M. SLOTE (dir.). *Virtue Ethics*. Oxford: Oxford University, 1997, i G. DE STEUXHE, J. VERSTRAETEN (ed.). *Matter of Breath. Foundations for Professionals Ethics*. Peeters, 2000.

Aristòtil va classificar els tipus de caràcter en cinc que anaven de l'home magnànim al monstre moral.

En el segle XIII, sant Tomàs d'Aquino va portar a terme una síntesi entre l'aristotelisme i la teologia cristiana. Va afegir a les virtuts cardinals les virtuts teològiques que són la fe, l'esperança i la caritat. Durant la Il·lustració, Kant va intentar deduir la moralitat de la pròpia raó pura. Encara que sant Tomàs afirmava que les veritats de la moralitat podien ser conegudes per la mera raó, algunes vegades es va veure obligat a apel·lar a l'existència i la naturalesa de Déu.

En la filosofia moral de Kant, màxim exponent de l'ètica del deure, la persona virtuosa és la que actua conforme a la llei moral, és la persona que obeeix l'imperatiu categòric. No és aquella que actua per desitjos comuns, ni tan sols pels desitjos propis d'una persona bona, sinó que actua impel·lit per la força del deure que ressona dins del món moral. L'ésser humà és lliure perquè és capaç de ser autònom, és a dir, de regular el seus actes per una llei que està més enllà de la natura i que impera dins la consciència.

Les arrels filosòfiques de l'ètica contemporània de les virtuts les trobem en les obres d'A. MacIntyre⁷, de Foot i de Von Wright entre d'altres. Tots ells tornen a les fonts aristotèliques i veuen en l'obra de l'Estagirita una forma d'oposició al liberalisme modern individualista i al subjectivisme emotivista. Per A. MacIntyre, l'ètica de les virtuts s'ha de traduir en una política de les virtuts⁸.

Amb tot, però, no s'ha d'interpretar l'ètica de les virtuts en el terreny de l'ètica aplicada com una mera recuperació del passat grec i medieval, ja que això seria reduir l'aportació actual de l'ètica de les virtuts a una mera expressió innovadora de l'ètica aristotèlicotomista. L'orientació, posem per exemple, de Hauewas, per al qual existeix una pluralitat de nocions de virtut, és ben diferent d'una restauració de l'ètica de les virtuts a l'estil tradicional.

S'ha de reconèixer, però, que la proposta d'inserir l'ètica de les virtuts en el si de les ètiques professionals no és pas cap novetat, de fet. Es pot dir que té una llarga tradició, només interrompuda en la modernitat per altres teories morals com per exemple el principialisme, el conseqüencialisme o el deontologisme. Hipòcrates (segles IV i V) i després Percival (segle XIX) i el mateix W. Osler (segle XX) es refereixen explícitament a les virtuts en el camp de l'ètica mèdica.

Aquesta associació entre l'ètica de les virtuts i l'ètica de les professions no és cap casualitat. La teoria de les virtuts implica intrínsecament la definició del fi i del bé de l'acció específica i la professió, que és un tipus d'activitat humana,

⁷ Cf. A. MACINTYRE. *Tras la virtud*. Barcelona: Crítica, 1987.

⁸ Ho expressa d'aquesta manera: "The philosophy of the virtues has to be transformed into a politics of the virtues" a Diversos autors. *The twenty-fifth anniversary of vatican II. A look back and a look ahead* (pàg. 248). Texas: Russell Smith, 1990.

necessita també una finalitat i un bé que faci aquell acte bo o dolent. Des d'aquest punt de vista, l'ètica professional es relaciona directament amb l'ètica de les virtuts.

En l'àmbit socioeducatiu, l'ètica de les virtuts hi pot tenir una especial incidència, ja que, com s'ha dit més amunt, la tasca de guarir, de cuidar, d'acollir i d'educar són activitats que poden qualificar-se de bones quan aconsegueixen el fi que es proposen i difícilment poden aconseguir-lo si no es practiquen aquestes activitats des de la virtut. En la relació amb l'usuari d'un servei socioeducatiu, és necessari privilegiar el bé del destinatari. El professional que respecta l'autonomia del destinatari i cerca un bé per a ell és virtuós. En la perspectiva de T. Engelhardt, la virtut cardinal en l'exercici de la professió és la tolerància.

3.2. Algunes Crítiques

Amb tot, però, l'ètica de les virtuts ha estat objecte de diverses consideracions crítiques. En primer lloc, la teoria de la virtut implica la referència a la teoria del bé i a la consciència de la naturalesa humana, ja que no es pot ser virtuós i obrar bé si hom no sap què és el bé i què s'entén per persona⁹. La teoria de la virtut implica necessàriament una fonamentació ètica i antropològica preliminar i una definició del bé. Si tenim en compte la diversitat de concepcions filosòfiques de la virtut, ens adonem de la dificultat que resulta definir el bé. Hi ha una multiplicitat de definicions de virtut a partir de les diverses concepcions ètiques del bé. Aquesta fragmentació de la noció de bé incideix greument en la teoria de les virtuts i només pot ser reconstruïda des d'una visió de bé que aplegui les diverses manifestacions concretes. La idea de bé no està determinada *a priori*, no està esculpida en la naturalesa humana, sinó que és necessari explorar-la a través del diàleg i de la posada en escena de la discussió.

La segona crítica que es projecta vers la teoria de les virtuts és que aquest corrent ètic pateix una manca d'especificitat, ja que no ofereix una guia clara de l'acció, no presenta com resoldre dilemes morals específics. Des de l'ètica utilitarista i deontològica es considera prioritària la indicació del valor de l'acció, mentre que es considera secundària la virtut que es requereix per portar a terme aquella acció. En efecte, des d'aquest corrent ètic, el valor d'una acció no depèn necessàriament de la seva utilitat o de si és l'expressió del deure, sinó de la seva relació amb la pràctica d'una virtut. No és un receptari d'ètica, sinó una ètica d'inspiració; no és una ètica de mínims, sinó una ètica que apunta vers l'excel·lència.

4. VIRTUTS DE L'ÈTICA DE LES VIRTUTS

---

⁹ Sobre la qüestió del bé, vegeu I. MURDOCH, *The Sovereignty of Good*. Nova York: Shocken Books, 1970.

En el món contemporani, l'ètica de les virtuts té diferents expressions teòriques. Als Estats Units, James F. Drane assaja una fonamentació de l'ètica mèdica en l'ètica de les virtuts a partir de la relació entre metge i pacient. També el filòsof de la medicina, E. D. Pellegrino se situa en aquesta tesitura recuperant la tradició aristotelicotomista. A França, la influència del filòsof personalista Paul Ricoeur ha estat decisiva i manifesta en l'elaboració intel·lectual de les ètiques aplicades.

La idea de saviesa pràctica que elabora P. Ricoeur, la seva anàlisi del judici moral, la seva descripció de l'ètica basada en la noció de *souci* ha influït notablement en l'elaboració de les ètiques professionals en el món francòfon. Gilles Voyer, per exemple, en el context del Québec, proposa una renovació de l'aproximació ètica dins el món de les professions a partir de la virtut de la prudència. A l'Estat espanyol, un exemple d'ètica professional centrat en la teoria de les virtuts es detecta en l'obra de l'humanista i metge Pedro Laín Entralgo¹⁰.

Podríem trobar, encara, més manifestacions concretes de l'ètica de les virtuts en diferents països i nacionalitats, però no és aquesta la fita que ens proposem en aquesta cloenda. El que sí que volem posar en relleu és el valor que té aquest model teòric en la construcció d'una ètica professional en el marc socioeducatiu.

El treball en aquest àmbit requereix de la posada en marxa de les virtuts. Resulta impossible educar correctament, formar òptimament o atendre d'una manera responsable les diverses necessitats de la persona si no hi ha interiorització de virtuts per part de l'agent que es proposa portar a terme aquestes activitats. La referència a l'ètica de les virtuts ens impel·leix a projectar la mirada cap a una ètica de màxims i en un context de minimalisme moral té el seu valor, encara que només sigui com a contrapunt teòric.

BIBLIOGRAFIA

- ATTIG, T. *Death, respecte and vulnerability*, A. DE VRIES, A. CAMI (ed.). Tel Aviv, 1979, 3-16 pàg.
- BANKOWSKI, Z., BRYANT, J. H. (ed.). "Poverty, vulnerability and the value of human life". *A global agenda for bioethics*, CIOMS, Ginebra, 1994.
- BELLO, G. *La construcción ética del otro*. Oviedo: Ediciones Nobel, 1997.
- CARTIGNY, C. "Vulnerabilité, stabilité, sécurité", a *La pensée* 250, 1986.
- GADAMER, H. G. *Verdad y método*. Salamanca: Sígueme, 1977.
- KEMP, P. (ed.). *Bioethics and biolaw*. Copenhagen, 2000.
- O'NEIL, O. *Towards Justice and Virtue: A Constructing Account of Practical Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- OWEN, J. "La sabiduría de la vulnerabilidad humana", a *Dolentium Hominum* 22, 1993, 171-173.
- PENCE, G. "Recent work on the virtues", a *American Philosophical Quarterly* 21, 1984, 281-297.
- PINCOFFS, E. *Quandaries and Virtues*. Kansas: University of Kansas Press, 1986.
- RORTY, R. *Contingencia, ironía y solidaridad*. Barcelona: Paidós, 1991.

¹⁰ Cf. *Creer, esperar, amar*. Madrid: Círculo de lectores, 1993.

- RUSSO, G. *Fondamenti di metabioetica cattolica*, ed. Dehoniane, Roma, 1993.
- TOTARO, F. "La tensione all'interno del filosofare", a Diversos autors. *Lo statuto epistemologico della filosofia*. Brescia: Morcelliana, 1989.
- VATTIMO, G. *Más allá del sujeto*. Barcelona: Paidós, 1989.
- WILDES, K. "Finitud, Religion and Medicine. The Search for Meaning in Postmodern World", a F. ABEL, J. C. HARVEY (ed.). *Birth, suffering and death*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1992.

Aquest projecte s'ha dut a terme amb el recolzament de la Comunitat Europea.

El contingut d'aquest projecte no reflecteix necessàriament les opinions de la Comunitat Europea, ni implica cap responsabilitat per part seva.